

МЕЖДУНАРОДНА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В СИСТЕМАТА НА ООН

Мария Христовова¹

Анотация

Настоящото изследване има за цел да представи съществуващата международна защита на правата на човека в системата на ООН.

Представени са фундаменталните актове приети от органите на ООН в областта на правата на човека, техните характеристики и особености. Изложен е анализ на различните механизми за защита на правата на човека, създадени в рамките на универсалната организация и възможностите за тяхното прилагане.

Annotation

This study aims to present the existing international protection of human rights within the UNITED NATIONS system.

Presented are basic instruments adopted by the authorities but the United Nations in the field of human rights, their characteristics and peculiarities. Exposed analysis of the different mechanisms to protect human rights, has been charted within the universal organization and possibilities for their application.

Ключови думи

---

¹ Редовен докторант по „Международно право и международни отношения“ в Юридически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Международна защита, права на човека, Организация на обединените нации, процедури за защита на правата на човека, органи за защита на правата на човека.

Увод

След изключително тежките последици на Втората световна война, човечеството осъзнава необходимостта от създаване на силна международна организация, която да служи като обединяващо звено в усилията на държавите за поддържане на мира, разбирателството и защитата на човешките права. В резултат на “самоосъзнаването” на народите и водени от тези цели, 51 държави на историческата дата 24 октомври 1945г. създават Организацията на обединените нации. Още в Устава на ООН е декларирана решимостта на народите на Обединените нации „да избавят бъдещите поколения от бедствията на войните“. Преследвайки своите цели, ООН създава всеобхватно законодателство по въпросите на човешките права и редица международни инструменти за тяхната защита. В основата на това законодателство са Уставът на ООН и Всеобщата декларация за правата на човека, приети от Общото събрание, съответно през 1945 и 1948г. Международната харта за правата на човека включва, като допълнение към тези фундаментални актове, и Международния пакт за граждански и политически права, Международния пакт за икономически, социални и културни права, Факултативните протоколи към Международния пакт за граждански и политически права.

В чл.1, ал.3 от Устава е дефинирана една от основните цели на ООН, а именно: „Да постига международно сътрудничество при разрешаване на международни проблеми от икономическо, социално, културно и хуманитарно естество, както и развиване и насърчаване

зачитането на правата на човека и основните свободи за всички, без разлика на раса, пол, език или вероизповедание“. За постигане на тези цели, в чл. 55 и чл.66 на Устава, са предвидени основните задължения на ООН и на държавите-членки. Организацията на Обединените нации съдейства: за повишаване жизненото равнище, пълна заетост на работната сила и условия за икономически и социален прогрес и развитие; за решаване на международните икономически, социални, здравни и други свързани с тях проблеми; за международно сътрудничество в областта на културата и образованието; за всеобщо зачитане и спазване правата на човека и основните свободи за всички без разлика на раса, пол, език или вероизповедание. В чл. 56 от Устава е предвидено, че „всички членове се задължават да предприемат съвместни и самостоятелни действия в сътрудничество с Организацията“.

Безспорно Уставът на ООН има фундаментално значение за правата на човека. В международноправната теория са изразени различни становища досежно неговата основополагаща тежест в развитието на човешките права, като се приема, че той предоставя на индивида т.нар. „международни права“.² Утвърждава се позицията, че основните права на индивида и тяхната защита са обект не само на вътрешното, но и на международното право. Последиците от приемането на Устава са изключително важни в областта на правата на човека и могат да се разкрият в различни насоки.

Тъй като Уставът е многостранен договор, с присъединяването си към него, държавите-членки приемат, че правата на човека се предмет на особена международна грижа и в този смисъл не попадат

---

² Каменова, Цветана и Емилия Друмева “Права на човека- учебно помагало”, Център за правна помощ-Юридически факултет, Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”, 2000г., ISBN 954-90595-1-0, стр.57
с.102

единствено под тяхната изключителна юрисдикция.³ Също така Организацията на Обединените нации, водена от разпоредбите на Устава, прие Международната харта за правата на човека и многобройни други актове, които изпълниха със съдържание понятието „права на човека и основни свободи“. ООН създаде институции, основаващи се на Устава, които съблюдават дали държавите-членки изпълняват задълженията си произтичащи от договора.⁴

Всеобща декларация за правата на човека

Тя е приета и провъзгласена с резолюция 217А /Ш/ на Общото събрание на ООН от 10 декември 1948г. Декларацията е първият изчерпателен международноправен акт в областта на правата на човека, който бе приет от универсална организация. Още в преамбюла на Декларацията, държавите-членки заявяват своята решимост да издигнат зачитането на правата на човека до най-високо ниво, защото това е най-сигурният път да се избегнат последващи войни и агресия на международната сцена. Отново в преамбюла е посочена целта на Декларацията, а именно: “ да осигури „обща мяра“ за правата на човека и основните свободи и да служи като стандарт, към чието реализиране трябва да се стремят всички народи и държави”.

Декларацията обхваща две категории права: от една страна е каталогът на гражданските и политическите права, от друга на икономическите, социалните и културните права. Към първата категория права се отнасят: правото на живот, свобода и сигурност на личността; забрана на робството; правото никой да не бъде подлаган на произволен арест, задържани или изгнание; правото на справедлив съдебен процес по граждански и наказателни дела; недопускане на изтезания или на жестоко или унижително отнасяне или наказание;

---

³ Пак там, стр.58

⁴ Пак там, стр. 59

презумция за невинност. Декларацията прокламира свободата на изразяване на убежденията, на религията, на сдружаването; правото на защита срещу намеса в личния живот, семейството, жилището и кореспонденцията; правото на собственост, както и правото на свобода на придвижване и избор на местожителство в пределите на друга държава, правото на гражданство. В чл.21 на ВДПЧ са изброени изключително важни политически права, като например: право на всеки човек да участва в управлението на своята държава, пряко или чрез свободно избрани представители; право на достъп, при равни условия, до обществените и държавни служби на своята страна. Приета първоначално, като резолюция без правна сила, десетилетия след това Всеобщата декларация придобива нормативен характер, създавайки правни задължения за държавите-членки на ООН.

Международни пактове за правата на човека

През 1966г. Общото събрание на ООН приема Международния пакт за икономически, социални и културни права и Международния пакт за граждански и политически права. Двата договора влизат в сила през 1976г. и имат съвсем друг юридически характер, в сравнение с първоначалното юридическо значение на ВДПЧ. По-късно се приемат още два факултативни протокола към МПГПП: за индивидуалните жалби и относно премахване на смъртното наказание. Пактовете са международни договори, които създават правни задължения за държавите-членки на ООН. В Международния пакт за граждански и политически права са включени повече права, отколкото във Всеобщата декларация за правата на човека, като например: свобода от затваряне за дълг, правото на всяко дете да придобива „гражданство“, правото на всички лишени от свобода лица да бъдат хуманно третираны. От друга страна ВДПЧ прогласява права, които не са посочени в Пакта, като:

правото на собственост, правото на гражданство и правото да се търси убежище.

С МПГПП се създава Комитетът по правата на човека (сега Съвет). Той е органът, който следи за прилагането на Пакта. Комитетът приема и разглежда докладите на държавите за спазването на закрепените в договора права, а също и индивидуални жалби за нарушени конкретни права. Регламентираните в МПГПП права подлежат на незабавно изпълнение от държавите от момента на ратификация му. Това е основната разликата между него и Международния пакт за икономически социални и културни права. Последният предоставя на държавите възможност за постепенно приложение на разпоредбите му съобразно с техните възможности. От първостепенно значение е фактът, че и двата договора установяват системи за международното им прилагане. Чрез тях се гарантира, че държавите-членки ще изпълняват поетите от тях задължения. По-късно се приема и Факултативният протокол към МПГПП, с цел да се разшири механизма за приложение на пакта.⁵

Универсални инструменти и процедури за защита правата на човека в системата на ООН

Организацията на Обединените нации, като се ръководи от разпоредбите на Устава, създава специални органи и процедури в областта на правата на човека. Тяхното предназначение е да се осъществява ефективен надзор върху приложението на многостранните договори в тази област, както и да се утвърждават правата на човека в целия свят. Един от способите за контрол досежно спазването на човешките права в отделните държави-членки е “процедурата по наблюдение и докладване”. Страните по определени универсални и регионални договори имат задължение да изпращат редовни и подробни

---

⁵ Пак там, стр. 64

доклади за осъществената закрила на правата, уредени в съответния международен договор.

Основните органи и механизми за съблюдаване на правата на човека в рамките на Организацията на обединените нации са: Съветът по правата на човека, който замени Комисията по правата на човека. Последната бе създадена на основание чл .68 от Устава, като „функционална комисия“ на първата сесия на Икономическия и социален съвет през 1946г. Комисията имаше огромен принос за прогресивното развитие на международната система за защита на правата на човека. Тя е органът изготвил Всеобщата декларация за правата на човека, международните пактове и редица други актове и програми в областта на правата на човека. Въпреки тези заслуги, дейността на Комисията не отговори на високите изисквания на световната общност, поради което на 15 март 2006г. Общото събрание я закри. На нейно място, с резолюция 60/251, Общото събрание създаде Съвета на ООН за правата на човека. Той е независим междуправителствен орган в рамките на системата на ООН, съставен от 47 държави-членки, които се избират от Общото събрание. Първата сесия на Съвета се проведе от 19 до 30 юни 2006 г. Една година по-късно, той прие „Institution-building package“. Този документ съдържа разпоредби досежно институционалното изграждане на Съвета, както и процедурите за защита на правата на човека, създадени от него. Изключително важен е и механизмът за Универсален периодичен преглед (Universal Periodic Review), който служи за оценка на състоянието на правата на човека във всички държави-членки на ООН. В основата на прегледа са: Хартата на ООН и Всеобщата декларация за правата на човека. Универсалният периодичен преглед би могъл да се определи като процес на сътрудничество, в рамките на който, от октомври 2011г., е направен преглед на зачитането на

човешките права във всички 193 държави-членки на ООН. Той е един от ключовите механизми на Съвета, който напомня на държавите-членки за тяхното задължение и отговорност да спазват всички права на човека и основни свободи. Крайната цел на механизма е да се подобри състоянието на правата на човека във всички страни и да се предотвратят нарушения им, без оглед на това къде са извършени.

Създаден е и Консултативен комитет по правата на човека, който се състои от 18 експерти, служещи в лично качество. Основната функция на Комитета е да подпомага Съвета в неговата дейност, като му предоставя експертни познания и препоръки по тематични въпроси относно правата на човека. В „Institution-building of the United Nations Human Rights Council“ е регламентирана и процедура за подаване на жалби. Тя дава възможност на частни лица и организации да сезират Съвета при наличието на „груби и надеждно удостоверени нарушения на всички права на човека и основните свободи на всички, настъпили във всяка част на света, и при всякакви обстоятелства“.⁶

Съветът по правата на човека продължава да работи и със специалните процедури на ООН, установени от бившата Комисия по правата на човека. Те обхващат различни механизми, в които участват специални докладчици и представители, независими експерти и работни групи. Тяхната задача е да следят, проучват, съветват и публично да докладват за проблемите, които възникват в конкретни страни в областта на правата на човека.

Подкомисия по предотвратяване на дискриминацията и закрила на малцинствата

Подкомисията е помощен орган на бившата Комисия по правата на човека (сега Съветът) и е създадена през 1947г. Основните задачи на тази подкомисия са провеждане на проучвания и изготвяне на

---

⁶ <http://www.ohchr.org>, ел. издание, (последно достъпен: 05.09.2015г., 10 h.)

препоръки, включително и всякакви други функции, възложени и от ИКОСОС или от Съвета по правата на човека.

Комитет по премахване на дискриминацията по отношение на жените (CEDAW)

Комитетът се състои от 23 независими експерти по правата на жените от целия свят. Основната му функция е да следи за изпълнението на Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените. Всички държави, които са станали страна по Конвенцията, са длъжни да представят редовни доклади до Комитета, относно изпълнението на регламентираните права. Комитетът разглежда на своите заседания представените доклади, анализира съществуващите проблеми и отправя препоръки към държавите. Той има следните правомощия: да получава съобщения от частни лица или групи лица, подали искане във връзка с твърдяно нарушение на техните права, защитени по силата на Конвенцията; да започне предварително разследване в ситуации на груби или системни нарушения на правата на жените. Тези процедури не са задължителни и се изпълняват, когато съответната държава ги е приела.⁷ Комитет има право да формулира общи препоръки и предложения към държавите-членки.

Комисия по статута на жените (CSW)

Комисията е глобален междуправителствен орган, който е предназначен изключително за насърчаване на равенството между половете. Тя е създадена с Резолюция на Съвета 11 (II) на 21 юни 1946г. като функционална комисия на Икономическия и социален съвет. Комисията приема работни програми, в които се анализира напредъка в процеса на утвърждаване на правата на жените, като изготвя препоръки под формата на договорни заключения по определена тема.

---

⁷ <http://www.ohchr.org/>, ел. издание, (последно достъпен:07.09.2015г.,13,30h.)

Този орган има водеща роля в насърчаването на правата на жените и налагането на глобални стандарти за равенство между половете. На всяка от сесиите си, Комисията анализира в обща дискусия състоянието на равенството между половете, идентифицира достигнатите постижения, пропуски и предизвикателства във връзка с изпълнението на ключови ангажименти.⁸

Върховен комисар на ООН по правата на човека

На 7 януари 1994г. Общото събрание прие резолюция 48/141, с която бе създадена длъжността Върховен комисар на ООН по правата на човека. Върховният комисар е служител на ООН, който под ръководството на Генералния секретар, формира политиката по правата на човека и координира дейността на ООН за защита на правата на човека.⁹ Седалището на Върховния комисар по правата на човека е в град Женева, като има офис и в град Ню Йорк. Той е с ранг на заместник на Генералния секретар на ООН. Основните задължения на Върховния комисар са регламентирани в резолюция на Общото събрание на ООН, а именно: прилагане и защита на всички граждански, политически, икономически, социални и културни права, включително правото на развитие; обезпечаване на държавите по тяхна молба с консултативни услуги, техническа и финансова помощ в областта на правата на човека; координация на програмите на ООН по образование и информиране на обществеността в областта на правата на човека; диалог с правителствата с цел да се гарантира най-високо ниво на уважение към правата на човека; разширяване на международното сътрудничество в областта на правата на човека и международните механизми за опазване и защита на човешките права.

---

⁸ <http://www.unwomen.org/en/csw>, ел. издание, (последно достъпен: 07.09.2015г.,13h.)

⁹ Каменова, Цветана и Е.Друмев, Цит.съч., стр.79

Върховен комисар за бежанците (ВКБООН)

Тази длъжност е учредена с резолюция на ОС на ООН през 1955г. Конвенцията за статута на бежанците, както и протоколът към нея са правната основа за закрила на бежанците от страна на договарящите страни. ВКБООН има мандат да предоставя международна закрила на бежанците и да търси постоянни решения на техните проблеми. Темата за бежанците е изключително актуална днес. Международната общност се сблъсква с един от най-сериозните проблеми през последните десетилетия, а именно бежанската криза. В резултат на съществуващите въоръжени конфликти и размирици в различни точки на света, броят на бежанците е достигнал до най-високите регистрирани някога нива и продължава да нараства.

В системата на ООН има няколко други важни органа, които са ангажирани с популяризиране и защита на човешките права. Те не са обслужвани от Службата на Върховния комисар по правата на човека (OHCHR) и включват: Общото събрание на ООН; Третият комитет на Общото събрание; Икономическият и социален съвет; Международният съд.

Не трябва да се подценява и дейността на редица специализирани комитети и агенции в рамките на ООН, които също активно участват в насърчаването и защитата на правата на човека и си взаимодействат с основните органи. Такива са: Комисията по икономически, социални и културни права; Комисията по премахване на расовата дискриминация; Комитетът срещу изтезанията; Комитетът за правата на детето; Международната организация на труда (ILO); Световната здравна организация (WHO); Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (UNESCO); Детският фонд на ООН (UNICEF) и други.

Процедури за защита на правата на човека в системата на ООН

В системата на ООН са регламентирани няколко процедури за контрол във връзка със спазването на правата на човека. Те имат пряк или косвен ефект върху състоянието на правата на човека в световен план. Това са:

1. Процедура на докладване по МПГПП

В чл. 40 на Международния пакт за граждански и политически права е уредено задължението на държавите-страни по Пакта да предоставят доклади, в рамките на една година от влизането му в сила за съответните държави, а след това по искане на Комитета. Те се разглеждат от Комитета по правата на човека, който е създаден да осъществява международен контрол върху изпълнението на международните задължение, които държавите са поели.

В посочените доклади държавите предоставят информация относно предприетите от тях мерки за юридическо закрепване, гарантиране и осъществяването на признатите с МПГПП права. Успоредно с това, те следва да посочат трудностите, които срещат при прилагането на Пакта, както и стратегиите, които предприемат за повишаване културата на обществото в областта на правата на човека. Държавите-страни по МПГПП имат задължение да гарантират всички права, които са закрепени в него на физическите лица в рамките на тяхната територия. Следва да се има предвид, че докладите се изготвят от служители, които са подчинени на правителствата на държавите. Поради тази политическа обвързаност и за да се избегнат всякакви съмнения в обективността на докладите, независимите експерти на ООН, ангажирани с проучванията, получават от неправителствени организации на съответните държави т. нар. „паралелни доклади“. Те обикновено съдържат критична информация за правителствените действия и постижения. На базата на двата доклада, независимите експерти изготвят заключения, които представят на

Комитета. Процедурата завършва с публикуване на годишен доклад на Комитета, в който той отправя препоръки към държавите-страни по пакта, но те нямат задължителен характер.

2. Процедура между държавите-страни по МПГПП (процедура на междудържавни жалби)

Съгласно чл.41 от МПГПП „Всяка държава-страна по този пакт, може по всяко време да сезира Комитета по правата на човека, че друга държава-страна по пакта не изпълнява задълженията си по него“. Особеното е, че „писмени съобщения“ (междудържавни жалби) могат да се получават и разглеждат от Комитета, само ако са представени от държава-страна по Пакта, която е представила декларация, че признава неговата компетентност.

3. Процедура по индивидуални жалби съгласно Първия факултативен протокол към МПГПП

С ратифициране на Първия факултативен протокол към МПГПП, всяка държава признава компетентността на Комитета по правата на човека да приема и разглежда жалби от частни лица. Необходимо е лицата, които твърдят, че са накърнени техните права прогласени в Пакта, да се намират под юрисдикцията на съответната държава.

Жалбите(молбите) трябва да отговарят на следните изисквания:

- молбата трябва да бъде подадена от лице, което твърди, че е нарушено негово право, гарантирано от МПГПП ;
- изчерпани са всички вътрешно-правни средства за защита;
- молбата не е анонимна; не представлява злоупотреба с правото за представяне на молби и не е несъвместима с разпоредбите на Пакта;

- твърдяното нарушение трябва да е извършено, след като съответната държава се е присъединила едновременно към МПГПП и към Факултативния протокол към него;
- молбата не е разглеждана в друга процедура от международен характер.

Производството преминава през два етапа: по допустимост и по съществуването на спора. Когато Комитетът приеме, че молбата е допустима, той я изпраща на държавата ответник, т.е. посочената от жалбоподателя. Тя разполага с шестмесечен срок, в който трябва да представи на Комитета писмено обяснение по съответния казус. След като получи книгата, Комитетът разглежда казуса при закрити врата и изготвя становище, което съобщава на заинтересованите страни. В случай че Комитетът установи нарушение на конкретно право, той публикува данните за това в годишния си отчет. Последният не е съд, който може да постанови присъда, поради което процедурата по анонсиране на нарушението е единственият механизъм за контрол. Чрез нея се оказва политически натиск върху съответната държава за подобряване състоянието на закрепените в Пакта права.

В рамките на ООН са създадени и множество процедури за защита на правата на човека уредени в отделни резолюции. Такива са например: процедурите по Резолюция 1239 и Резолюция 1503 за уреждане на случаи, свързани с особено значителни нарушения на правата на човека.¹⁰

---

¹⁰ Каменова, Цветана и Е. Друмева, Цит. съч., стр. 81

Заклучение

Анализът разкрива забележителния принос, който има Организацията на обединените нации в процеса на възходящо развитие и усъвършенстване на международната защита на правата на човека. ООН е първата универсална международна организация, която си постави за цел да обедини усилията на всички държави, както за опазване на световния мир, така и за издигане на основните права на човека до най-висше равнище на зачитане, уважение и закрила. Активната дейност на организацията допринесе за създаване на всеобхватно международно законодателство и различни механизми за ефективна закрила на правата на човека в световен план.

